

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://aaoifi.com/?lang=en>
2. Abrorov, S. (2023). Sukuk bozorini rivojlantirish bo'yicha xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, 1(1), 13-20.
3. Валиев, Б. Б., & Аброров, С. (2019). Жахон фонд бозорида сукукларнинг ривожланиш тенденцияси. *Иқтисодиётда инновация.*—2019, 8.

АГРАР СОҲАНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШ ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ МУҲИМ ОМИЛИДИР

Хошимов Иброхим

*қ.х.ф.д., илмий ишлар бўйича директор ўринбосари,
Дон ва дуккакли экинлар
илмий-тадқиқот институти (ДДЭИТИ)*

Рафиқов Икромжон,

*и.ф.н., директор, Озуқа экинлари илмий-тажриба
станцияси, ДДЭИТИ*

Азизов Кобулжон,

қ.х.ф.ф.д., лаборатория мудири,

Озуқа экинлари илмий-тажриба станцияси, ДДЭИТИ

Ўзбекистон Республикасида олиб борилаётган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ислохотларнинг самараси кўп жиҳатдан аграр соҳа тармоқларининг ривожланиш даражасига боғлиқ. Мамлакатимиз ижтимоий – иқтисодий имкониятларини юксалтиришда агросаноат мажмуасининг аҳамияти катта. Унинг асосий мақсади қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш, уларни тайёрлаш, қайта ишлаш ҳамда истеъмолчиларга етказиб бериш тизимининг мақсадга мувофиқ, бир меъёردа барқарор ишлашини таъминлаш, пировардида мамлакат иқтисодиётини мустаҳкамлаш, аҳоли турмуш даражасини оширишга хизмат қилишдан иборат. Бозор иқтисодиёти талабларига жавоб бера оладиган иқтисодий механизмларни яратиш, моҳсулотлар сифатини сифатини ошириш, ишлаб чиқаришнинг энг мақбул шаклларини вужудга келтириш, маҳсулотлар таннархини арзонлаштиришга интилиш бугунги кунда аграр соҳа олдида турган долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Аграр соҳани барқарор ривожлантириш аҳолининг турмуш даражасини оширишнинг асосий омилларидан биридир.

Шу сабабли мамлакат агросаноат мажмуасининг ривожланишга Ўзбекистон Республикаси Президенти ва ҳукумати томонидан доимий эътибор берилиб келинмоқда. Бунинг натижаси ўлароқ, мустақиллик йилларида бозор иқтисодиётини юритиш учун зарур ҳуқуқий база яратилди ва улар муттасил такомиллаштирилмоқда. Олиб борилган сиёсат натижасида аграр соҳада нодавлат сектор тез ривожлантирилди. Қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг 99,1 фоизи нодавлат секторда ишлаб чиқарилмоқда. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш

асосан фермер ва деҳқон хўжаликлари шаклида ташкил этилди бозор талаблари ва давлат эҳтиёжларидан келиб чиқиб, ишлаб чиқиришнинг таркиби ўзгартирилди.

Пахта яккахокимлиги барҳам берилиб, ғаллачилик, мева-сабзавотчилик тармоғи кескин кенгайтирилди. Натижада, пахтачилик кластерларини кенг ривожлантирилиши билан бирга, ғаллачилик ва мева- сабзавотчилик билан шуғулланувчи кластерлар тизими ҳам вужудга келди. Мамлакатда етиштирилган ҳосилни қайта ишлаш даражаси ва кимга қанча сотиш масалалари мамлакат манфаатларидан келиб чиққан ҳолда ижобий ҳал қилинмоқда. Бу ўзгаришлар агар соҳа таркибига кирувчи тармоқларни имкон даражасида бир-бирига мутаносиб ривожлантириш, уларнинг иқтисодий манфаатларини уйғунлаштириш масалалари янада кучаймоқда.

Кейинги йилларда мамлакатимиз қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш, хусусан соҳада давлат бошқаруви тизимини такомиллаштириш, бозор муносабатларини кенг жорий қилиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирувчи, қайта ишловчи ва сотувчи субъектлар ўртасидаги муносабатларнинг ҳуқуқий асосини мустаҳкамлаш, соҳага инвестицияларни жалб қилиш, ресурстежамкор технологияларни жорий этиш ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларни замонавий техникалар билан таъминлаш борасида муайян ишлар амалга оширилмоқда. Шу билан бирга, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш бўйича узоқ муддатга мўлжалланган стратегиянинг мавжуд эмаслиги ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланишга, соҳага инвестицияларни кенг жалб этишга, ишлаб чиқарувчиларнинг юқори даромад олишига ва маҳсулотлар рақобатбардошлигини оширишга тўсқинлик қилмоқда. Ишлаб чиқаришни диверсификация қилиш, ер ва сув муносабатларини такомиллаштириш, қулай агробизнес муҳитини ва юқори қўшилган қиймат занжирини яратиш, кооперация муносабатларини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш, соҳага бозор механизмларини, ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш, шунингдек, илм-фан ютуқларидан самарали фойдаланиш ҳамда кадрлар салоҳиятини ошириш мақсадида, Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020 — 2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5853-сон Фармони қабул қилинди.

Мазкур Стратегияни амалга оширишнинг устувор йўналишлари сифатида қуйидагилар белгиланди:

- озиқ-овқат маҳсулотлари хавфсизлигини таъминлаш ва истеъмол рационини яхшилаш, талаб этиладиган миқдордаги озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришни назарда тутувчи озиқ-овқат хавфсизлиги давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини харид қилиш ва сотишда бозор тамойилларини кенг жорий этиш, сифат назорати инфратузилмасини ривожлантириш, экспортни рағбатлантириш, мақсадли халқаро бозорларда рақобатбардош, юқори қўшилган қийматли қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат

товарлари ишлаб чиқаришни назарда тутувчи қулай агробизнес муҳитини ва қўшилган қиймат занжирини яратиш;

- қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат тармоғини модернизациялаш, диверсификация қилиш ва барқарор ўсишини қўллаб-қувватлаш учун хусусий инвестиция капитали оқимини қўпайтиришни назарда тутувчи соҳада давлат иштирокини камайтириш ва инвестициявий жозибадорликни ошириш механизмларини жорий қилиш;

- ер ва сув ресурслари, ўрмон фондидан оқилона фойдаланишни назарда тутувчи табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштириш;

- қишлоқ хўжалигида давлат бошқаруви тузилмасини реструктуризация қилиш ва янада ривожлантиришни назарда тутувчи бошқарувнинг замонавий тизимларини ривожлантириш;

- фермер хўжаликларида меҳнат унумдорлигини ошириш, маҳсулот сифатини яхшилаш, юқори қўшилган қиймат яратишга қаратилган тармоқ дастурларини ишлаб чиқиш орқали давлат харажатлари самарадорлигини ошириш ва босқичма-босқич қайта тақсимлаш;

- ишлоқ хўжалигида илмий-тадқиқот, таълим ва маслаҳат хизматларининг ишлаб чиқариш билан интеграциялашган билим ва маълумотларни тарқатишнинг самарали шакллари қўллашни назарда тутувчи илм-фан, таълим, ахборот ва маслаҳат хизматлари тизимини ривожлантириш;

- қишлоқ жойларини мувозанатли ва барқарор тараққий эттиришга қўмаклашишни назарда тутувчи қишлоқ ҳудудларини ривожлантириш дастурларини амалга ошириш ва бошқалар.

Стратегиянинг асосий мақсади қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат тармоғининг рақобатбардошлигини оширишга қаратилган ислоҳотларни янада чуқурлаштиришда давлат сиёсатини тубдан такомиллаштиришдан иборат бўлиб, қуйидаги устувор йўналишларни қамраб олади:

- аҳолининг озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш;

- қулай агробизнес муҳитини ва қўшилган қиймат занжирини яратиш;

- соҳа бошқарувида давлат иштирокини камайтириш ва инвестициявий жозибадорликни ошириш;

- табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва атроф-муҳит муҳофазасини таъминлаш;

- давлат бошқарувининг замонавий тизимларини ривожлантириш;

- тармоқни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган давлат харажатларини босқичма-босқич диверсификация қилиш;

- қишлоқ хўжалигида илм-фан, таълим, ахборот ва маслаҳат хизматлари тизимини ривожлантириш;

- қишлоқ ҳудудларини ривожлантириш ва бошқалар.

Стратегиянинг, эътиборли жиҳатларидан шундан иборатки, унда аграр соҳа ишлаб чиқаришига илм –фан ютуқларини кенг ва жадал равишда жорий этиш

асосий вазифа сифатида белгилаб берилган. Дарҳақиқат, илмий-тадқиқот, таълим ва ахборот-маслаҳат хизматларини кўрсатишни ўзаро боғлайдиган қишлоқ хўжалигига оид билим ва ахборотларни тарқатиш бўйича самарали тизимнинг йўқлиги соҳани илмий асосда ривожлантиришдаги энг жиддий тўсиқлардан бири бўлиб қолмоқда. Ҳозирда илмий-тадқиқотлар учун давлат инвестициялари даражаси қишлоқ хўжалиги умумий бюджетининг 0,2 фоизини ташкил этади. Ханузгача илм-фан ва ишлаб чиқариш ўртасидаги ўзаро алоқаларнинг самарали механизмлари мавжуд эмаслиги давлат томонидан молиялаштирилган илмий-тадқиқотлар натижаларини амалиётга жорий қилишни сезиларли даражада чекламоқда. Қишлоқ хўжалиги экинлари маҳаллий навларининг ҳосилдорлиги паст ва ташқи бозор талабларига жавоб бермайди. Импорт қилинадиган қиммат ва маҳаллий шароитларга мослаштирилмаган қишлоқ хўжалиги экинлари навларига қарамлик янада ортиб бормоқда.

Бундан ташқари, таълим муассасаларида ўқув ва касбий тайёргарлик курслари, таълим тизими, шакли ва ўқитиш усуллари замон талабларига жавоб бермайди. Меҳнат бозори талабларини ўрганиш ва янги мутахассисликларни жорий этиш учун тармоқлараро ва идоралараро мувофиқлаштириш тизимини яратиш талаб этилади. Ҳозирги вақтда мамлакатда қишлоқ хўжалигига оид билим ва ахборотлар тарқатиш учун самаради замонавий хусусий тузилмалар мавжуд эмас.

Шу боисдан, қишлоқ хўжалиги, озиқ-овқат таъминоти, таълим, малака ошириш ва ахборот-маслаҳат хизматлари соҳаларида замонавий, интеграциялашган ва мослашувчан тизимни яратиш мазкур Стратегиянинг устувор йўналишнинг асосий мақсади бўлиб ҳисобланади. Жумладан, ушбу мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифалар белгилаб берилди, яъни: тармоқ илмий-тадқиқот муассасалари фаолияти ва илм-фан соҳасини тубдан ислоҳ қилиш; донор ташкилотлар техник кўмагида қишлоқ хўжалиги соҳасидаги кадрларнинг таълим ва касбий тайёргарлик тизимини ислоҳ қилиш; агробизнес субъектлари учун мўлжалланган давлат хизматлари ва тизимларининг кучли ва заиф томонларини аниқлаш мақсадида мавжуд маъмурий тизимларни аудитдан ўтказиш, шунингдек, таркибий қайта тузиш ва соддалаштириш режаларини ишлаб чиқиш; экологик хавфсиз услублар ҳамда қишлоқ хўжалиги амалиётлари ва технологиялари, иқлим ўзгариши таъсирини юмшатиш ва унга мослашиш борасидаги ахборот-маслаҳат хизматларини Мувофиқлаштириш марказини ташкил этиш; агротехнологиялар бўйича ахборот-маслаҳат марказларига махсус ходимларни тайёрлаш; мамлакатнинг барча ҳудудларида давлат-хусусий шериклик шартлари асосида ахборот-маслаҳат марказларини ташкил этиш ва бошқлар

Маълумки, ҳар қандай Стратегия муайян бир белгиланган асосий кўрсаткичлар ва индикаторларга эришишга асосланади. Мазкур Стратегия доирасида белгиланган вазифаларни бажариш орқали Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги соҳасини 2030 йилгача ривожлантиришда қуйидаги кўрсаткичларга эришиш назарда тутилади, жумладан:

- ерларни ноқонуний ажратиш, улардан хўжасизларча фойдаланиш ҳолатлари кескин камайишига эришилади, 1,1 млн гектар қишлоқ хўжалиги ерлари ўзлаштирилади, 535,6 минг гектар лалми, яйлов ва бошқа ерлардан фойдаланиш самарадорлиги ортади;

- республика ҳудудларида суғоришнинг сув тежовчи тизимларидан фойдаланилиш майдонлари кенгайтирилади ва ушбу тизимларни жорий қилишни рағбатлантириш механизмлари такомиллаштирилади;

- сифатли рақобатбардош мева ва сабзавотларни ишлаб чиқариш, сақлаш, чуқур қайта ишлаш ва экспорт ўсиши барқарорлигини таъминлашга эришилади;

- илм-фан, таълим ва ишлаб чиқаришнинг самарали интеграцияси амалга оширилади;

- илмий-тадқиқот муассасаларининг моддий-техник базаси яхшиланади, лаборатория жиҳозлари янгиланади, ходимларнинг малакаси оширилади;

- қишлоқ хўжалигида ўртача меҳнат унумдорлиги 1,7 баробар ошади;

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича қўшимча 3,4 млн тонна қувват яратилади;

- маҳсулотларни қайта ишлаш кўрсаткичи 30 фоизга етказилади (2030 йилга қадар экспорт ҳажми 20 млрд АҚШ долларига етказилади) ва ҳакозо.

Хулоса қилиб айтганда, ушбу стратегияни амалга оширилиши аграр соҳани барқарор ривожлантиришда, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини иқтисодий самарадорлигини оширишда, мамлакат экспорт салоҳиятини кескин кўтаришда ва пировард натижада аҳоли турмуш даражасини яхшилашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020 — 2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5853-сон Фармони. <https://lex.uz/docs/4567334>

2. Абдиев А. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанидан маърузалар матни. Қарши-2007 йил. <https://staff.tiame.uz/storage/users/476/books/Mw7o3rNWhg95x0IAjdkkFeNgBVYAjAOeuA1gye1d.pdf>

3. Имомов Р. Аграр соҳани давлат томонидан қўллаб-қувватлашни такомиллаштириш йўналишлари //Журнал “Экономика и финансы” (Ўзбекистан) 2015 йил. <https://cyberleninka.ru/article/n/agrar-so-ani-davlat-tomonidan-llab-uvvatlashni-takomillashtirish-y-nalishlari>

4. Янгибаев С. Иқтисодиётни аграр секторда давлат инвестицион сиёсатини такомиллаштириш. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali. 2-сон. 2022 йил. https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/Article_11_0.pdf

ВОЗМОЖНОСТИ СИСТЕМЫ ОЦЕНКИ ВАЖНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ТРУДА НА НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Рахматуллаева Шахноза